

کتاب شناسی توصیفی حمید عنایت

گرآوری و نگارش

محمد باوی

دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی

دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی دانشگاه شهید بهشتی

تعلق دارد. یادگیری علوم عربی را نیز از همان روزگار آغاز کرد و بعدها برخی دیگر از کتابهای متداول ادبیات عرب مانند سیوطی و نصاب را نزد معلم فرا گرفت. پس از پایان آخرین سال تحصیلات دبیرستان در دارالفنون، به دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران رفت و در پایان دوره سه ساله دانشکده، شاگرد اول رشته علوم سیاسی شد. در دوره دانشگاه در نتیجه مطالعه آثار صادق هدایت، به زبان پهلوی علاقمند شد؛ از این رو مدت دو سال به مر کزی با نام «ایران ویج» می رفت و زبان پهلوی می آموخت.

پس از پایان دوره دانشگاه بر طبق قوانین آن زمان می بایست برای ادامه تحصیل از سوی دولت به خارج از کشور اعزام گردد؛ اما آن سال دانشجویان رشته های سیاسی و ادبی از مزایای این قانون محروم ماندند. این بود که برای گذراندن اوقات خود با عنوان مترجمی در سفارت ژاپن مشغول به کار شد. در این مدت، علاوه بر تکمیل دانش خود در زبانهای انگلیسی و فرانسه، زبان ژاپنی را نیز فرا گرفت. برخی مقالات او در مجله سخن، که درباره فرهنگ، هنر و ادبیات ژاپنی است، در همین دوران نگاشته شده است. این دوره با نهضت ملی شدن صنعت نفت همزمان بود و مرحوم عنایت نیز از هواخواهان پروپاقرص دکتر مصدق بود.

پس از این دوران، برای ادامه تحصیل به انگلستان رفت و تحصیلات خود را در مقاطع کارشناسی ارشد و دکترای علوم سیاسی پی گرفت. در سال ۱۹۶۲، با دفاع از رساله خود با عنوان «تأثیر غرب بر موقعیت عرب» درجه دکترای علوم سیاسی را دریافت داشت. پس از گرفتن دکترا، تا سه سال در لندن ماند و علاوه بر اشتغال در نگاه سخن پراکنی بریتانیا (BBC) در مؤسسات مختلف به تدریس می پرداخت. دکتر عنایت در این دوران جزو پایه گذاران «اتحادیه کنفدراسیون دانشجویان ایرانی خارج از کشور» در انگلستان و از فعالان اصلی آن بود. کنفدراسیون دانشجویان با برگزاری راهپیماییهای اعتراض آمیز و انتشار مجله و جزوه و بیان وضعیت سیاسی ایران-بویژه وضعیت دانشجویان در داخل کشور- سعی در جلب توجه جهانیان به اوضاع ایران داشت. عنایت همچنین از مؤسسان و نویسندگان نشریات کنفدراسیون

چهارم مرداد ۱۳۷۶، پانزدهمین سالروز درگذشت استاد فقید علوم سیاسی، شادروان دکتر حمید عنایت بود. نقش با اهمیت او در تحول و پیشرفت علم سیاست در ایران، آثار و نوشته هایی که در زمینه مباحث علوم سیاسی و اجتماعی از خود به یادگار گذاشته و تربیت شاگردانی که بسیاری از آنها امروز تلاشگران اصلی عرصه علم سیاست در ایران به شمار می روند، عنایت را صاحب حقی بزرگ بر تک تک اعضای جامعه علوم سیاسی ساخته است. جای تأسف است که در سالیان گذشته، آنچنان که در خورشان و منزلت علمی او ست، از او یاد نشده است. آنچه که تاکنون دیده ایم تنها معدود مقالاتی به قلم دوستان و همکاران نزدیک او بوده است. یادنامه ای نیز که برای بزرگداشت او در دست تهیه بود، تا آنجا که می دانیم -متأسفانه انتشار نیافت. این همه در حالی است که جامعه علوم سیاسی ایران باید پیش از همه خود را به بزرگداشت مقام علمی او موظف بدانند. مرحوم عنایت پیش از دیگر چهره های علم سیاست در ایران به الگوی اصیل سیاست پژوه مسلمان و ایرانی نزدیک شده بود و این امر بیش از هر چیز در آثار ارجمند و گرانمایه اش رخ می نماید. مطالعه شخصیت علمی او برای جامعه علوم سیاسی ایران می تواند پس آموزنده باشد. در فقدان تأسف بار عنایت، تنها با مطالعه و بررسی افکار و آثارش می توان به پرورش دانشورانی چون او امید بست. ناگفته پیداست که هدف ما بر ساختن شخصیتی مطلق و خدشه ناپذیر از عنایت، آنچنان که از دسترس هر گونه ارزیابی و انتقادی فراتر قرار گیرد نیست؛ بلکه، بزرگداشت عنایت، بزرگداشت تعهد، سختکوشی، واقع بینی، بیطرفی و انصاف در داوری های علمی است.

مقدمه

حمید عنایت به سال ۱۳۱۱ شمسی در تهران زاده شد و در خانواده ای متدین پرورش یافت. تحصیلات ابتدایی و دبیرستانی را در تهران به پایان برد. از همان زمان، در یادگیری زبانهای خارجی اهتمام ورزید و انگلیسی را خویشتن و فرانسه را نزد معلم آموخت. نخستین ترجمه های او به همین دوره

در سال ۱۹۶۵ مرحوم عنایت به سودان رفت و مدت یکسال در دانشگاه خارطوم به تدریس «اندیشه‌های سیاسی در اسلام» پرداخت. این دوره، شرایط لازم را برای آشنایی بیشتر مرحوم عنایت با فرهنگ و زبان عربی فراهم آورد و او نیز از این فرصت بهره کافی برگرفت. سپس به لندن بازگشت و از آنجا به دانشگاه تهران آمد و با درجهٔ دانشجویی تدریس خود را در دانشکدهٔ حقوق آغاز کرد. بازگشت او و نسل جدیدی از دانش‌آموختگان رشتهٔ علوم سیاسی به ایران و حضورشان در دانشکدهٔ حقوق، تحولات مثبتی در این رشته به دنبال داشت. این تحولات از دو جهت صورت گرفت: نخست، رشتهٔ علوم سیاسی که از بدو تأسیس (مدرسهٔ عالی سیاسی، ۱۳۱۳ ق) و بویژه پس از ادغام در دانشکدهٔ حقوق (۱۳۰۵ ش. ۰) به شدت از نگرش حقوقی و نظام آموزشی فرانسوی متأثر بود، توانست دعوی استقلال کند. در این دوره (نیمهٔ دوم دههٔ چهل شمسی) نگرش جامعه شناختی به پدیده‌های سیاسی تا اندازه‌ای جایگزین نگرش حقوقی گردید. دوم، حضور شخصیتی چون عنایت که از هر دو دانش قدیم و جدید مایه می‌گرفت، نگرش بومی را در محتوای آموزشی رشتهٔ علوم سیاسی تقویت کرد و موجب تصویب و تدریس درسهایی چون «تاریخ نهادها و اندیشه‌های سیاسی در ایران و اسلام» و «تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی ایران» گردید.^۳

مرحوم عنایت، از این پس زندگی خود را وقف تألیف و ترجمهٔ مقالات و کتابهای متعدد در زمینهٔ فلسفه محض، فلسفهٔ اجتماعی، تاریخ اندیشهٔ سیاسی اسلام و ایران و غرب و نیز مسائل خاورمیانه کرد. از سال ۱۳۵۲ تا ۱۳۵۷ «حلقهٔ مطالعات فلسفی تطبیقی» تشکیل شد و مرحوم عنایت به همراه استاد شهید مرتضی مطهری، منوچهر بزرگمهر، رضا داوری و برخی دیگر در جلسات آن مشارکت داشت. عنایت همچنین ضمن ترجمهٔ آثار مهمی از فلسفهٔ غرب در مؤسسهٔ انتشارات فرانکلین دیگر ترجمه‌ها را ویرایش می‌کرد. مرحوم عنایت برای دو دوره مدیر گروه علوم سیاسی دانشکدهٔ حقوق نیز بود. صرف نظر از این مسؤلیت، به گفتهٔ یکی از دوستانش: «شاید نیمی از وقت عنایت در پنج سال آخر رژیم پیشین صرف فرار از مسؤلیتهایی می‌شد که رؤسای وقت دانشگاه تهران می‌خواستند بر دوشش بگذارند».

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، مرحوم عنایت تا دو سال همچنان در دانشکدهٔ حقوق حضور داشت. در سال ۱۳۵۹ به جانشینی آلبرت حورانی برای تصدی مقام استادی کرسی «تاریخ اندیشه‌های سیاسی اسلام» در دانشگاه آکسفورد برگزیده شد و به انگلستان رفت. این کرسی نخستین بار بود که به یک استاد ایرانی واگذار می‌شد. در این میان، مرحوم عنایت از گروه سیاسی دانشکدهٔ حقوق در خواست تمدید مرخصی خود را کرد که در نتیجهٔ عدم موافقت گروه، ناگزیر از استعفا شد. در طول این دوران نیز مرحوم عنایت مقالات متعددی تألیف کرد. سرانجام دکتر عنایت در چهارم مرداد ۱۳۶۱ بر اثر سکتهٔ قلبی به صورتی ناگهانی و در اوج شکوفایی علمی درگذشت و در قبرستان مسلمانان شهر آکسفورد به خاک سپرده شد. از او چند اثر ناتمام به جای ماند «که از آن جمله است ترجمه‌ای از کانت و کتابی با نام «نهادهای سیاسی در اسلام»».^۴

شخصیت علمی و آثار مرحوم عنایت از جهات متعددی قابل بررسی است که در اینجا تنها به محورهای اساسی آن اشاره می‌کنیم؛ بدین امید که صاحب نظران، تحقیقات سودمندی در این باره عرضه دارند:

۱. مرحوم عنایت، به اعتقاد غالب صاحب نظران، در شمار مترجمان «تراز اول» ایرانی است؛ بویژه آنکه وی برخی از متون کلاسیک فلسفهٔ سیاسی غرب را نیز به فارسی برگردانده است. بررسی روش و ویژگیهای ترجمهٔ عنایت نتایجی در پی خواهد داشت که دیگر مترجمان - بویژه مترجمان تازه کار - را قطعاً به کار خواهد آمد.

۲. غرب‌شناسی یکی از دو حوزهٔ اصلی مطالعات عنایت بود. او صرف نظر از ترجمهٔ برخی منابع اصلی فلسفهٔ غرب و نیز شروخی که اندیشه‌ورزان مغرب‌زمین بر آن متون نگاشته‌اند، خود نیز مستقلاً در این باره دست به تألیف زد. بررسی نقش عنایت در شکل‌دهی و بسط حوزهٔ مطالعات غرب‌شناسی در ایران از دیگر محورهای مطالعاتی است؛ بویژه اگر به خاطر داشته باشیم که عنایت از مهمترین شناسندگان هگل و فلسفهٔ ایده‌آلیستی و شارحان آن، برای خوانندگان ایرانی است

۳. مطالعات اسلام و ایران یا به عبارت بهتر حوزهٔ «خودشناسی»، دیگر حوزهٔ اصلی مطالعات عنایت بود. وی در زمینهٔ تاریخ اندیشهٔ سیاسی در ایران و اسلام و خاورمیانه‌شناسی، پژوهشهای سودمند و با اهمیتی انجام داده که تا به امروز همواره از مراجع اصلی این حوزه بوده است.

۴. مرحوم عنایت نقش مهمی در تحول نظام آموزشی علوم سیاسی در ایران داشت؛ ضمن آنکه، در آثار خود نیز در مواردی دربارهٔ نقش و کارکرد علم سیاست در ایران اظهار نظر کرده است. بنابراین هرگونه مطالعاتی دربارهٔ تاریخچهٔ تحولات علم سیاست در ایران نمی‌تواند از مطالعهٔ نقش مرحوم عنایت در این تحولات بی‌نیاز باشد.

نخستین گام در راه شناخت آراء و اندیشه‌های عنایت، آشنایی با آثار به‌جای مانده از اوست. این مقاله عهده‌دار پاسخگویی بدین نیاز است. روش ما در تنظیم این کتاب‌شناسی، ترتیب تاریخی نخستین نوبت چاپ اثر است. در ذیل هر اثر، موضوع اصلی و عناوین آن، نقدهایی که دربارهٔ آن نگاشته شده و نیز چاپهای دیگر آن معرفی شده است. در مواردی که به‌اصل کتاب یا مقاله دسترسی نبوده، به معرفی مشخصات کتابشناختی آن بسنده شده است. در گردآوری این مجموعه علاوه بر آگاهیهای قبلی، مراجعه به فهرست کتابخانه‌ها و مجلات مربوط، از منابعی چند استفاده شده که از آن جمله است، فهرست مقالات فارسی مجلدات سوم، چهارم و پنجم نوشتهٔ ایرج افشار، فهرست مقالات فرهنگی در مطبوعات جمهوری اسلامی و فهرست مقالات علوم اجتماعی جلد ۲ (دانشگاه تهران، ۱۳۴۹) و فهرست مقالات مجلهٔ سخن.

علی‌رغم تمامی کوششی که در گردآوری این مجموعه به کار رفته، مطمئناً خطاها و کاستیهایی در آن راه یافته است که امید است با توجه خوانندگان محترم در آینده برطرف گردد. جا دارد همینجا از همهٔ دوستان و عزیزانی که در گردآوری و نگارش این مقاله مرا یاری کرده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری کنم.

● ارسطو، سیاست (تهران: نیل، ۱۳۳۷).

این اثر تنها ترجمه کتاب کلاسیک ارسطو به زبان فارسی است که بر اساس دو ترجمه انگلیسی (بنیامین جاوت، ۱۹۰۸ و ارنست بارکر، ۱۹۴۸)، یک ترجمه فرانسوی (مارسل پرهلو، ۱۹۵۰) و یک ترجمه عربی (احمد لطفی السید، ۱۹۴۸) انجام یافته است. چاپ دوم کتاب را باید ویراست دوم آن نامید؛ چرا که عنایت در ویراست جدید سیاست ارسطو، علاوه بر ترجمه بارکر بر اساس ترجمه دیگری به انگلیسی از ه. ر. کم در ترجمه «تجدیدنظر کلی کرده» و روش ترتیب مطالب را که در چاپ نخست مطابق ترجمه پرهلو بوده، مطابق ترتیب ترجمه بارکر که همان «شیوه معمول در بیشتر ترجمه‌های جاری از سیاست است»، تغییر داده است. همچنین حواشی و یادداشتها و فهرستهایی بر این چاپ افزوده شده که فهم کتاب و دسترسی به مطالب آن را آسان تر ساخته است.

مرحوم عنایت در مقدمه‌ای مفصل بر چاپ نخست سیاست، به ترتیب درباره زندگی ارسطو، فصل‌بندی سیاست، چند اصطلاح در سیاست و ترجمه آنها و بالاخره نقد سیاست، به بحث پرداخته است. چاپهای دوم و سوم این اثر در سالهای ۱۳۴۹ و ۱۳۵۸ توسط شرکت سهامی کتابهای جیبی (با همکاری فرانکلین) و آخرین چاپ آن در سال ۱۳۷۱ توسط سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی منتشر شده است.

● «کارنامه سازمان ملل متحد»، سخن، سال دهم، ش ۲ (اردیبهشت ۱۳۳۸).

● دورانت، ویل؛ تاریخ تمدن، کتاب سوم: قیصر و مسیح، «بخش اول: از جمهوری و انقلاب» (تهران: اقبال، ۱۳۴۱).

این اثر به همراه مجلدات ترجمه کتاب تاریخ تمدن، از سوی سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی - و در حال حاضر شرکت انتشارات علمی و فرهنگی - تجدید چاپ شده است.

● دسان، ویلفرید؛ «سوسیالیسم ژان پل سارتر»، نگین، سال دوم، ش ۱۱ (فروردین ۱۳۴۶)، صص ۶-۷.

● «ملاحظات درباره همزیستی عرب و اسرائیل»، نگین، سال سوم، ش ۱۱ (تیر ۱۳۴۶)، صص ۲-۳.

مرحوم عنایت در مقاله خود با اشاره به پیشینه همزیستی مسالمت آمیز صاحبان ادیان و مذاهب مختلف در فلسطین، نشان می‌دهد که منازعه اعراب و اسرائیل در اصل ناشی از «اندیشه‌های صهیونیت» و «تجاوز طلبی اسرائیل» است و «سرسختی و ستیزه‌جویی اعراب یافته‌انگیزی‌های دولتهای بزرگ را باید علتی ثانوی شمرد». این مقاله بعدها در کتاب اسلام و سوسیالیسم در مصر (صص ۵۹-۷۱) به چاپ رسید.

● «اوپک و عوامل تضعیف قیمت نفت خام»، تحقیقات اقتصادی، ش ۱۵ و ۱۶ (بهار ۱۳۴۶)، صص ۱۳-۱۴.

● «انسان از خودبیگانه»، نگین، ش ۳۴ (اسفند ۱۳۴۶)، صص ۲-۳ و ۸۹.

مرحوم عنایت در این مقاله، با طرح مفهوم «از خود بیگانگی» نخست دیدگاه برخی فلاسفه مسلمان مانند بو نصر فارابی و ابن باجه و سپس تحول این مفهوم را در آراء هگل، فوئر باخ و مارکس به بحث می‌گذارد و مقاله را با

***

● [شاو، برنارد؛ جک لندن و گی دوموپاسان]؛ سه داستان (تهران: کتاب فروشی حکمت، ۱۳۳۳)

این کتاب نخستین ترجمه‌ای است که از مرحوم عنایت انتشار یافته و مشتمل است بر سه داستان با نامهای «انتقام معجزه آسا» از برنارد شاو، «نیروی نیرومندان» نوشته جک لندن و «بابای سیمون» اثر گی دوموپاسان. دو داستان نخست از انگلیسی و داستان سوم از فرانسه ترجمه شده است.

● رولان، رومن؛ سه آهنگساز (تهران: صفیعلی‌شاه، ۱۳۳۴).
آهنگسازی که این اثر به بررسی زندگی و آثارشان اختصاص یافته، عبارتند از موزار، برلیوز و واگنر. مرحوم عنایت تفسیرهای خود را از چند اپرا و سنفونی بر چاپ بعدی کتاب افزوده است. این کتاب را خسرو رضایی در مجله سخن (سال ۶، صص ۶۵۷-۶۵۶)، به نقد کشیده است. این کتاب در سال ۱۳۴۶ از سوی شرکت سهامی کتابهای جیبی تجدید چاپ گردید.

● «گل در نقاشی قدیم و جدید»، [ترجمه]، سخن، سال ششم (۱۳۳۴)، صص ۶۳۱-۶۳۲.

● «شیوه‌های مختلف نمایشنامه‌نویسی، گفتگوی آندره پارینو با مارسل پانیول، تیری مولتییه، آندره روسن و مارسل آشار»، [ترجمه]، سخن، سال ششم (۱۳۳۴)، صص ۷۲۶-۷۲۹.

● «شعر ژاپنی»، [ترجمه]، سخن، سال ششم (۱۳۳۴)، صص ۹۰۳-۹۰۵.

● «تصاویر نماینده ملل»، [مترجم و نگارنده]، سخن، سال ششم (۱۳۳۴)، صص ۹۱۵-۹۱۸.

مرحوم عنایت در این مقاله کوتاه، پیشینه طراحی شخصیت‌هایی را که معرف ملل گوناگون به‌شمار می‌آیند، مورد بحث قرار داده است؛ شخصیت‌هایی چون عمو سام (نماد آمریکاییها)، ماریان (نماد فرانسویها) و جان بول (نماد انگلیسیها).

● «داستانهای ژاپنی»، [ترجمه]، سخن، سال ششم (۱۳۳۴)، صص ۱۰۱۰-۱۰۱۳.

● «ادبیات روسیه از مارسل ارهارد ترجمه ایرج پورباقر»، [بررسی و نقد کتاب]، سخن، سال ششم (۱۳۳۴)، صص ۱۰۳۹-۱۰۴۰.

● «تئاتر ژاپنی»، [ترجمه]، سخن، سال هفتم (۱۳۳۵)، صص ۴۶-۵۱.
این مقاله با مشخصات زیر تجدید چاپ شده است:

● «تئاتر ژاپنی (نو، کیوکن، کابوکی)»، کلک، ش ۶۵ (مرداد ۱۳۷۴)، صص ۲۴۶-۲۵۰.

● «چادر نماز» [نمایشنامه ژاپنی]، سخن، (سال هفتم، ۱۳۳۵)، صص ۵۲-۵۵.

این مقاله با مشخصات زیر تجدید چاپ شده است:
● «چادر نماز ژاپنی»، کلک، ش ۶۵ (مرداد ۱۳۷۴)، صص ۲۵۱-۲۵۴.

● «موازن اخلاقی در روابط بین‌المللی»، سخن، سال هفتم (۱۳۳۵)، صص ۱۰۴۹-۱۰۵۶.

● «مساله زبان در هند»، سخن، سال نهم (۱۳۳۷)، صص ۴۶۵-۴۶۸.

اشاره به «ناهماهنگی پیشرفت معنوی بشر با پیشرفت مادی او» و استمرار وضعیت «خودبیگانگی» به پایان می‌برد. این مقاله در کتاب جهانی از خود بیگانه (صص ۲۵-۵) به چاپ رسیده است.

● «روح علمی و شناخت حقیقت»، راهنمای کتاب، سال یازدهم، ش ۶ (شهریور ۱۳۴۷)، صص ۲۷۷-۲۷۵.

این نوشتار پاسخ مرحوم عنایت به نظر آزمایشی فصلنامه راهنمای کتاب در این باره است که «روح علمی را چگونه باید به وجود آورد؟» وی در پاسخ، «موانع پرورش روح و محیط علمی» و راههای رفع آنها را به بحث می‌گذارد. این مقاله مجدداً در مجله آینده، سال هشتم، ش ۶ (شهریور ۱۳۶۱)، صص ۳۰۳-۳۰۵، به چاپ رسید. همچنین از آنجا که این نوشتار کوتاه، اما بسیار ارزنده، نمونه زیبایی از پارسی نویسی مرحوم عنایت است، اینک در بین مجموعه‌ای از متون برگزیده نظم و نثر فارسی جای گرفته است:

دامادی، سید محمد؛ فارسی عمومی (تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۴)، صص ۴۳-۴۱.

● «معرفی کتاب The World Educational Crisis, A Systems Analysis, Philip H. Coombs و بحثی درباره آموزش»، نگین، ش ۴۴ (دی ۱۳۴۷)، صص ۴-۳.

● «معنای آزادی»، نگین، ش ۴۵ (بهمن ۱۳۴۷).

مرحوم عنایت در این مقاله پس از تفکیک دو مفهوم آزادی منفی و مثبت، به بررسی مفهوم آزادی منفی در شرق و غرب می‌پردازد. این مقاله در کتاب جهانی از خودبیگانه (صص ۶۳-۵۷) هم به چاپ رسیده است.

● «مفهوم مثبت آزادی»، نگین، ش ۴۶ (اسفند ۱۳۴۷)، صص ۵-۴ و ۹۷. مرحوم عنایت در این مقاله، با انتقاد از مفهوم آزادی منفی، معنا و مبنای آزادی مثبت را بیان و آن را با «خواستهای معقول انسان» قرین و بدان مشروط می‌کند. متن این مقاله در کتاب جهانی از خودبیگانه (صص ۷۴-۶۴) نیز به چاپ رسیده است.

● استیس، و.ت.؛ فلسفه هگل، ۲ ج (تهران: شرکت سهامی کتابهای جیبی با همکاری فرانکلین، ۱۳۴۷).

مرحوم عنایت با ترجمه این اثر در شمار نخستین شناسندگان هگل و اندیشه‌های فلسفی او به خوانندگان فارسی زبان قرار گرفت. عنایت در مقدمه مفصلی بر ترجمه کتاب به ترتیب از سالشمار زندگی هگل، پیوند زندگی و خرد هگل با روزگار او و زبان هگل سخن به میان آورده است. دو بخش از این کتاب با عنوان «خطا و کیفر و جامعه شهری» پیش از پخش کتاب، در مجله نگین، ش ۴۸ (اردیبهشت ۱۳۴۸)، صص ۹-۷ و ۴۷-۴۵، به چاپ رسید. این کتاب در سالهای ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۷ (شرکت سهامی کتابهای جیبی با همکاری فرانکلین)، ۱۳۷۰ (انتشارات امیرکبیر) و ۱۳۷۱ (سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی) تجدید چاپ گردیده است.

● «تحقیق علمی در دانشگاه‌های امریکا، خلاصه‌ای از گزارش یک سفر»، نگین، ش ۵۴ (آبان ۱۳۴۸)، صص ۶-۳.

● هیوم، دیوید؛ تاریخ طبیعی دین (تهران: خوارزمی، ۱۳۴۸).

مرحوم عنایت در پیشگفتار این کتاب به بررسی و نقد آراء هیوم می‌پردازد. این کتاب در سال ۱۳۵۶ و ۱۳۶۰ تجدید چاپ گردید.

● «در حکمت تساهل»، نگین، ش ۶۰ (اردیبهشت ۱۳۴۹)، صص ۷-۶.

عنایت در این مقاله ابتدا تمایز میان مفهوم مدارا و تساهل در شرق و tolerance در غرب را باز می‌نماید و سپس به اختصار و به شیوه‌ای انتقادی نظریات گوناگون و واقعیت تساهل را در جوامع کنونی مغرب زمین بررسی می‌کند. این مقاله در کتاب جهانی از خود بیگانه (صص ۱۱۱-۱۰۳) هم به چاپ رسیده است.

● «اهمیت زبان پارسی از لحاظ علوم اجتماعی، سهم زبان و فرهنگ در تکوین قومیت»، نگین، ش ۶۸ (دی ۱۳۴۹)، صص ۷-۵.

مرحوم عنایت در این مقاله، پس از بررسی مختصر ناسیونالیسم آلمانی و عربی، به بیان اهمیت نقش زبان فارسی در قومیت ایرانی می‌پردازد و مفهوم «خلوص» زبان فارسی را از نظر خود بیان می‌کند.

● جهانی از خودبیگانه (؟: فرمند، ۱۳۴۹):

این کتاب فراهم آمده از مجموعه مقالاتی است که برخی از آنها بیشتر در مطبوعات به چاپ رسیده بود. این مقالات عبارت است از: (۱) انسان از خودبیگانه؛ (۲) درباره هربرت مارکوز (Herbert Marcuze): این مقاله نمونه جالبی از روش عنایت در نقد و بررسی آراء دیگران است. وی اندیشه‌های مارکوزه را بر اساس مهمترین آثار انتشار یافته‌اش بررسی کرده و در جایی به دفاع از مارکوزه در برابر منتقدانش پرداخته و درجایی دیگر خود، اندیشه‌های مارکوزه را مورد نقد قرار داده است. این مقاله بیشتر به عنوان «فصلی از کتاب

جهانی از خود بیگانه» در مجله نگین، ش ۶۶ (آبان ۱۳۴۹)، صص ۹-۷ و ۶۶. به چاپ رسیده بود. در ادامه «دو نمونه از نوشته‌های مارکوز برگزیده از کتاب انسان یک بعدی» با عنوان انسان یک بعدی [یا «تک‌ساحتی»] و اندیشه منفی، ترجمه و پیوست مقاله شده است؛ (۳) تأملی در معنای آزادی؛ (۴) مفهوم مثبت آزادی؛ (۵) دین و دنیا: مرحوم عنایت در این مقاله با طرح مسئله علت عقب‌ماندگی شرق و پیشرفت غرب، رابطه دین و توسعه اقتصادی را با توجه

به آراء ماکس وبر و ماکسیم رودنسون مورد بحث قرار می‌دهد و مقاله خود را با تأکید بر اهمیت نقش عامل «ایمان» در تحولات جوامع مسلمان به پایان می‌برد؛ (۶) در حکمت تساهل؛ (۷) در حاشیه تاریخ: این مقاله مشتمل بر کنکاشی در تعریف تاریخ و بیان اصول کلی حاکم بر «بررسی امور و جریانات تاریخی» است. چاپ دوم این کتاب در سال ۱۳۵۳ منتشر گردید.

● بنیاد فلسفه سیاسی غرب؛ از هر اکلیت تا هابز (؟: فرمند، ۱۳۴۹).

در این کتاب چهره‌های شاخص اندیشه سیاسی از یونان باستان تا پایان عصر نظریه دولت مطلقه در مغرب زمین بررسی گردیده‌اند. این کتاب، همچنان که عنایت خود اشاره کرده، دارای جلد دومی بوده که مؤلف از چاپ آن منصرف شده است. این کتاب به عنوان یکی از بهترین مراجع زبان فارسی در زمینه تاریخ اندیشه سیاسی غرب همواره محل رجوع دانش‌پژوهان بوده

است. در مقدمه مقاله زیر ارزیابی مختصری از این کتاب می‌توان یافت:

● طباطبایی، سید جواد؛ «نقدی بر تاریخ عقاید و مکتبهای سیاسی از عهد باستان تا امروز از گاتانو موسکا و گاستون بوتو ترجمه حسین شهینزاده»

شماره: ۱۳۰-۱۲۹ / صفحه ۲۳۷

- «سه نظریه درباره تحولات تاریخی ایران»، همشهری، (۲۶ تیر ۱۳۷۲)، ص ۶؛
- «فتوالیسم و نظام تحول اجتماعی ایران»، همشهری، (۳ مرداد ۱۳۷۲)، ص ۶؛
- «فارابی، بنیادگذار فلسفه سیاسی در اسلام»، همشهری، (۷ مرداد ۱۳۷۲)، ص ۶.
- «مدیریت و فرهنگ»، برنامه عالی مدیریت ایران (کنگره)، هتل گچسره، ۱۸ مرداد-۱۴ شهریور ۱۳۵۱.
- «سیاست ایران‌شناسی»، نگین، ش ۸۸ (شهریور ۱۳۵۱)، ص ۵۸.
- این مقاله نخستین بار به کنگره سوم تحقیقات ایرانی (شهریور ۱۳۵۱) ارائه گردید. عنایت در این مقاله به بررسی رابطه میان ایران‌شناسی و بطور اعم «شرقشناسی» - از یکسو و سیاستهای دول استعمارگر از سوی دیگر، می‌پردازد. این مقاله با مشخصات زیر در منابعی دیگر به چاپ رسیده است:
- راهنمای کتاب، ش ۱۵ (۱۳۵۱)، ص ۵۳۸۵۴۹؛
- روشن، محمد (به کوشش)؛ سی و چهار خطابه، (تهران: بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۲) جلد اول صص ۷۳-۹۰؛
- دین و جامعه، صص ۴۱-۵۷.
- «اهمیت شناخت ارزشهای فرهنگی را نادیده گرفته‌ایم»، فرهنگ و زندگی، ش ۹ (مهر ۱۳۵۱)، صص ۱۷-۱۳ و ۲۷.
- در این مقاله، با اشاره به سلطه روزافزون فرهنگ و تمدن غرب بر جامعه ایرانی، از انفعال و زبون‌اندیشی نویسندگان و متفکران ایرانی در برابر غرب انتقاد و بر اهمیت شناخت انتقادی مغرب‌زمین تأکید شده است. عنایت تحقق این امر را در گرو ایمان به ارزشهای اساسی فرهنگ خودی می‌داند. این مقاله، با مشخصات زیر تجدید چاپ شده است:
- نگین، ش ۹۱ (آذر ۱۳۵۱)، صص ۵۸؛
- دین و جامعه، صص ۵۹-۶۷؛
- تلخ، دوره جدید، ش ۱ (بهمن ۱۳۶۶)، صص ۴-۵ و ۶؛
- اطلاعات سیاسی-اقتصادی، ش ۷۱-۷۲ (مرداد و شهریور ۱۳۷۲)، صص ۲۱-۲۳.
- «درست و نادرست در اسلام‌شناسی»، نگین، ش ۹۰ (آبان ۱۳۵۱)، صص ۵۸.
- این مقاله نقدی است بر کتاب اسلام در ایران نوشته ای. ب. پطروشفسکی. مرحوم عنایت در این مقاله، گذشته از بررسی و نقد کتاب یادشده، به‌طور کلی درباره اسلام‌شناسی دانشمندان شوروی به بحث پرداخته است. این مقاله در کتاب امروز، ش ۳ (پاییز ۱۳۵۱)، صص ۲۵-۲۲، و نیز دین و جامعه (صص ۶۹۸۳) تجدید چاپ شده است.
- «جمعیت اخوان المسلمین»، راهنمای کتاب، ش ۳ (آذر ۱۳۵۱).
- این مقاله در نقد کتاب اخوان المسلمین، نوشته ریچارد ب. میشل و در اصل به‌زبان انگلیسی نوشته شده و برای نخستین بار در مجله دانشگاهی Middle Eastern Studies، (اکتبر ۱۹۷۱) به چاپ رسیده است. در این مقاله از تحولات جمعیت اخوان المسلمین و عوامل مؤثر بر آن بحث شده

- کیهان فرهنگی، سال سوم، ش ۲ (اردیبهشت ۱۳۶۵)، صص ۱۸۲۰.
- ویراست دوم این کتاب در سال ۱۳۵۱ و چاپ سوم آن در سال ۱۳۵۶ از سوی دانشگاه تهران منتشر گردید.
- اسلام و سوسیالیسم در مصر و سه گفتار دیگر (تهران: موج، ۱۳۵۰).
- کتاب، فراهم آمده از مجموع چهار مقاله با نامهای زیر است: (۱) اسلام و سوسیالیسم در مصر: این گفتار به ترتیب مباحثی را درباره «سوسیالیسم مصری»، «سوسیالیسم اسلامی» و اندیشه‌های «مصطفی السباعی» - رهبر اخوان المسلمین سوریه - و «مخالفت برخی از دینداران با سوسیالیسم» دربردارد. این گفتار در اصل به زبان انگلیسی در مجله Middle Eastern Studies (چاپ لندن، ش ژانویه ۱۹۶۸) منتشر شده بود؛ (۲) همزیستی اعراب و اسرائیل؛ (۳) برخورد مسلکها در جنگ شش روزه: در این گفتار تأثیر جنگ شش روزه بر ناسیونالیسم عربی و فراهم آمدن زمینه بازگشت به اسلام بررسی شده است. این مقاله نخستین بار به سمینار «صلح و سیاست جهانی»، (اسلام‌آباد، خرداد ۱۳۴۹) به زبان انگلیسی ارائه شده بود؛ (۴) یهود آزاری.
- نمونه‌ای از نقد این کتاب با مشخصات زیر موجود است:
- روحانی، م. ح. «اسلام و سوسیالیسم در مصر»، نگین، ش ۹۵ (فروردین ۱۳۵۲)، صص ۲۷-۲۳. چاپ دوم این کتاب در سال ۱۳۵۱ منتشر گردید.
- «تجدید فکر دینی نزد اهل سنت»، نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ش ۶ (تابستان ۱۳۵۰).
- ویژگیها، عوامل پیدایی و پیامدهای تجدید فکر دینی اهل سنت، موضوعات اصلی این مقاله‌اند. این مقاله در کتاب دین و جامعه، به چاپ رسیده است.
- لیچ، ادموند؛ لوی استروس (تهران: خوارزمی، ۱۳۵۰).
- عنایت در مقدمه خود بر ترجمه کتاب، نقش استروس را در تحول انسان‌شناسی و بنیانگذاری مکتب «اصالت ساخت» بیان می‌کند. وی ضمن بیان اصول فکری استروس، دیدگاه‌های برخی منتقدان وی را به بحث می‌گذارد. مقدمه عنایت، پیشتر با عنوان «لوی استروس، در فضیلت انسان ابتدایی» در مجله نگین، ش ۷۶ (شهریور ۱۳۵۰)، صص ۵۷ و ۶۰، به چاپ رسیده بود. این کتاب در سال ۱۳۵۸ تجدید چاپ شد.
- اندیشه‌ها و نهادهای سیاسی در ایران و اسلام، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۵۰.
- این اثر جزوه درسی مرحوم عنایت در درسی با همین نام بود. عنایت در این جزوه، با مروری انتقادی بر الگوهای نظریه‌پردازی درباره تحولات تاریخی ایران، تحول نهادها و اندیشه‌های سیاسی را در ایران باستان و تاریخ صدر اسلام بررسی و مهمترین چهره‌ها و جریانهای تاریخ اندیشه سیاسی اسلام و ایران را معرفی می‌کند. مرحوم عنایت در کتاب جهانی از خود بیگانه، (ص ۱۱۹، پاورقی) انتشار کتابی را با نام نهادها و اندیشه‌های سیاسی در ایران و اسلام، وعده داده است. از قلم مرحوم عنایت بدین نام، جز این جزوه، نوشته دیگری نمی‌شناسیم. بخشهایی از این جزوه، جداگانه، به چاپ رسیده است:

- است. این مقاله در کتاب دین و جامعه (صص ۹۸-۸۵) تجدید چاپ گردید.
- هگل، گ. و. ف.؛ خدایگان و بنده، با تفسیر الکساندر کوژو (تهران: خوارزمی، ۱۳۵۲).
  - این کتاب ترجمه بخش کوتاهی از کتاب معروف هگل با نام پدیده‌شناسی روح است. خدایگان و بنده به نظر مرحوم عنایت «مهمترین بخش این کتاب از دیدگاه علوم اجتماعی است.» در مقدمه مترجم، نخست اهمیت فصل «خدایگان و بنده» و ارتباط آن با مطالب پدیده‌شناسی نشان داده شده و سپس با معرفی الکساندر کوژو، خلاصه‌ای از شرح او بر فلسفه هگل، انتقاداتی که متوجه او گردیده و جایگاهی که در فلسفه معاصر فرانسه دارد، بیان گردیده است. انتشار این ترجمه نقدهایی را در پی داشت که عنایت به آنها پاسخ گفته است:
  - «پاسخی به یک نقد»، نگین، ش ۱۵۰ (آبان ۱۳۵۶)، صص ۱۴-۱۲.
  - «پاسخی دیگر به نقدی دیگر»، نگین، ش ۱۵۲ (دی ۱۳۵۶)، صص ۱۱-۱۰.
  - این کتاب در سالهای ۱۳۵۴، ۱۳۵۸ و ۱۳۶۸ توسط انتشارات خوارزمی، تجدید چاپ شد.
  - پی‌یتر، آندره؛ مارکس و مارکسیسم، ترجمه شجاع‌الدین ضیائیان، با مقدمه دکتر حمید عنایت (تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۵۲).
  - عنایت در این مقدمه، به مبانی فلسفی مارکسیسم و رویارویی مارکسیسم فلسفی با مارکسیسم رسمی، مجادلات فکری بر سر تحول اندیشه مارکس از جوانی تا پیری و نحله‌های گوناگون اندیشه مارکسیستی در دوران معاصر، به اختصار اشاره می‌کند.
  - مک اینتایر، السدر؛ مارکوزه (تهران: خوارزمی، ۱۳۵۲).
  - مرحوم عنایت در پیشگفتار مترجم، برخی ایرادها و انتقادهای مک اینتایر به مارکوزه را پاسخ می‌دهد. مقدمه عنایت بیشتر در مجله نگین، ش ۱۰۰ (شهریور ۱۳۵۲)، صص ۴-۳، به چاپ رسیده بود. این کتاب در سال ۱۳۶۰ تجدید چاپ شد.
  - شش گفتار درباره دین و جامعه (تهران: موج، ۱۳۵۲).
  - این کتاب مشتمل بر شش مقاله با نامهای زیر است: (۱) تجدد فکر دینی نزد اهل سنت (۲) سیاست ایران‌شناسی (۳) اهمیت شناخت انتقادی ارزشهای فرهنگی را نادیده گرفته‌ایم (۴) درست و نادرست در اسلام‌شناسی (۵) جمعیت اخوان المسلمین (۶) دین و دولت در ایران دوره قاجاریه. مقاله اخیر، نقدی است بر کتاب دین و دولت در ایران، ۱۹۰۶-۱۷۸۵ نوشته حامد الگر [=الگار] و در اصل به زبان انگلیسی نوشته شده بود. این کتاب در سال ۱۳۶۹ توسط دفتر نشر فرهنگ اسلامی تجدید چاپ گردید.
  - «رابطه اختلافات فرهنگی و اختلافات بین‌المللی»، نگین، ش ۱۱۰ (تیر ۱۳۵۳)، صص ۹-۵.
  - در این مقاله، مرحوم عنایت به این پرسش پاسخ می‌دهد که «چگونه اختلافهای فرهنگی مایه بروز یا تشدید اختلاف سیاسی میان ملتها می‌شود؟» وی در پاسخ به این پرسش، ضمن نقل و بررسی آراء گوناگون درباره ماهیت

- تفاوتهای فرهنگی و تأثیر آنها بر سیاست، به مثالهای متعددی، به‌ویژه از دنیای اسلام، اشاره می‌کند. این مقاله نخست به‌صورت سخنرانی در سمینار روابط بین‌الملل (دانشکده حقوق، ۱۳۵۳) ارائه گردید. این مقاله با مشخصات زیر تجدید چاپ شده است:
- «رابطه اختلافات فرهنگی با اختلافات بین‌المللی»، روابط بین‌الملل، ش ۳ (۱۳۵۳)، صص ۷۴-۵۷.
  - «تفاوتهای فرهنگی و اختلافات بین‌المللی»، نامه فرهنگ، ش ۱۴ و ۱۵ (پاییز ۱۳۷۳)، صص ۴۷-۳۹.
  - «نقش اختلافات فرهنگی در مناقشات بین‌المللی»، سلام، (۹ آذر ۱۳۷۱)، صص ۱۱ و (۲۴ آذر ۱۳۷۱)، ص ۱۰.
  - میلر، جانانان؛ «مرگ سقراط»، نگین، ش ۱۱۱ (مرداد ۱۳۵۳)، صص ۹-۱۲.
  - «مرگ سقراط»، ترجمه بخشی از یک نمایشنامه است که بر اساس رساله کرتیون اثر افلاطون نوشته شده و بیانگر شرح احوال و سخنان سقراط در آخرین ساعات پیش از مرگ است.
  - «The State of Social Sciences in Iran», Middle East Studies Bulletin, Vol. 8, No.3 (1974), pp. 1-12.
  - مرحوم عنایت در این مقاله، جداگانه، به بررسی وضعیت رشته‌های «علوم سیاسی» و «جامعه‌شناسی و شاخه‌های مربوط به آن» از لحاظ وضعیت آموزش و پژوهش و نشر، و نیز عوامل مؤثر بر هر یک و در پایان، مقایسه وضعیت آنها با یکدیگر می‌پردازد. مشخصات ترجمه فارسی مقاله چنین است:
  - «وضعیت علوم اجتماعی در ایران»، ترجمه نوشین احمدی خراسانی، کتاب توسعه، ج ۵ (پاییز ۱۳۷۲)، صص ۱۴۳-۱۲۴.
  - «ایرانیان و بربرها»، کتاب امروز، (زمستان ۱۳۵۳)، صص ۳۲-۲۹.
  - مرحوم عنایت در این مقاله به بررسی و نقد کتاب شهر زیبای افلاطون و شاهی آرمانی ایران باستان، نوشته فتح‌الله مجتبابی و اندیشه اصلی آن یعنی اثبات همانندی آراء افلاطون درباره «نیک شهر» با نظریه شاهی آرمانی ایران باستان و انتقال افکار و اندیشه‌های ایرانی به یونان باستان می‌پردازد.
  - «آق قویونلو»، [ترجمه]، دانشنامه ایران و اسلام، ش ۱ (۱۳۵۴)، صص ۱۲۷-۱۲۹.
  - «آل بویه»، [ترجمه]، دانشنامه ایران و اسلام، ش ۱ (۱۳۵۴)، صص ۱۶۵-۱۵۴.
  - «سیدجمال‌الدین اسدآبادی و تجدید فکر دینی» در خسروشاهی، سید هادی (به کوشش)؛ یادنامه سید جمال‌الدین اسدآبادی، ج اول، (قم، ۱۳۵۴)، صص ۱۸۴-۱۲۹.
  - در این مقاله پس از اشاره به زندگی سیدجمال، آراء او در آثاری چون حقیقت مذهب نیچری، عروة الوثقی و پاسخ به رنان بررسی و در پایان از میراث سید جمال‌الدین در جهان اسلام یاد شده است. این مقاله با مشخصات زیر تجدید چاپ گردیده است:

جهانی دوم (تهران: شرکت سهامی کتابهای جیبی با همکاری فرانکلین، ۱۳۵۶).

این کتاب در زمره مراجع معتبر فارسی در زمینه اندیشه سیاسی معاصر عرب است. مرحوم عنایت در این اثر به معرفی جریانهای عمده فکری در اندیشه سیاسی معاصر عرب می‌پردازد. فصلهای این کتاب به ترتیب عبارت است از: (۱) پیش‌درآمد روزگار نو؛ (۲) پیروی از تمدن غرب؛ (۳) تجدد فکر دینی؛ (۴) وطن‌پرستی مصری؛ (۵) فرجام راه، آیین یگانگی و پیوسته‌هایی از استاد محمد رضا حکیمی. فصلی از این کتاب بیشتر در مجله نگین، ش ۱۴۸ (شهریور ۱۳۵۶)، صص ۷-۱۰ و ۵۸۵۹، به چاپ رسید. مشخصات نمونه‌ای از نقد این کتاب چنین است:

کاظمی موسوی، احمد؛ «از اندیشه تا انجام، سیری در اندیشه سیاسی عرب»، نگین، ش ۱۵۷ (خرداد ۱۳۵۶)، صص ۹-۱۰ و ۴۶-۵۰.

این کتاب در سال‌های ۱۳۵۸، ۱۳۶۳ و ۱۳۷۰ از سوی انتشارات امیرکبیر تجدید چاپ شد.

● هگل، گ. و. ف.؛ عقل در تاریخ، (تهران: دانشگاه صنعتی شریف، ۱۳۵۶).

مرحوم عنایت در پیشگفتاری بر ترجمه کتاب، به بررسی و شرح اجمالی آراء و اندیشه‌های هگل در این کتاب می‌پردازد.

وی همچنین برخی انتقادهارا که به فلسفه هگل در این کتاب وارد شده، بررسی کرده و پاسخ گفته است.

ترجمه کتاب بر اساس نسخه آلمانی آن انجام گرفته و از ترجمه‌های فرانسه و انگلیسی نیز استفاده شده است. در بخش پایانی کتاب، گزیده‌ای درباره ایران از کتاب فلسفه تاریخ ترجمه و افزوده شده است.

● "The Resurgence of Islam", *History Today*, (Feb. 1980), pp16-32.

مرحوم عنایت در این مقاله در صدد بررسی ویژگیهای نهضت «احیای اسلام» است که در دهه‌های اخیر جهان اسلام را «از مراکش تا اندونزی» دربر گرفته است.

وی همچنین به تفاوت‌های «مرحله کنونی احیای اسلامی با مراحل پیشین» از نظر چگونگی مفهوم تجددخواهی، اشاره می‌کند. این مقاله با مشخصات زیر به فارسی ترجمه شده است:

● «بررسی تاریخی احیای اسلام»، ترجمه احمد تدین، تاریخ معاصر ایران، کتاب اول (۱۳۶۸/۱۳۷۲)، صص ۶۴-۵۳.

● *Modern Islamic Political Thought* (London: Macmillan Press,

1982/Austin: The University of Texas Press, 1982).

این، آخرین کتاب مرحوم عنایت است که اندکی پیش از درگذشتن، انتشار یافت. عنایت، با یادکرد استاد مطهری، «اندیشه اصلی این کتاب» را نتیجه دوستی خود با او می‌داند. مباحث این کتاب عبارت است از: (۱) تشیع و تسنن؛ تعارض و توافق؛ (۲) بحران خلافت؛ (۳) اندیشه حکومت اسلامی؛ (۴) ناسیونالیسم، دموکراسی و سوسیالیسم؛ (۶) نظریه به تجددخواهی شیعه. از این کتاب مهم به فارسی دو ترجمه موجود است:

● تفکر نوین سیاسی اسلام، ترجمه ابوطالب صارمی (تهران: امیرکبیر،

● «تجدید فکر دینی»، تاریخ و فرهنگ معاصر، ش ۱۷-۱۸ (بهار و تابستان ۱۳۷۵)، صص ۲۳۵-۲۰۳.

● ملک، اقدس؛ فهرست توصیفی کتابشناسی علوم سیاسی، زیر نظر حمید عنایت، با همکاری ابوالفضل قاضی - دکتر محمد رضا جلیلی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۴.

مرحوم عنایت در مقدمه کتاب، به اختصار به پیشینه اندیشیدن درباره سیاست در تاریخ فرهنگ و اندیشه ایرانی، بویژه پس از تأسیس مدرسه عالی سیاسی (۱۲۷۷ ش.) و انقلاب مشروطه تا روزگار خود، اشاره می‌کند و با بیان اینکه «علوم سیاسی به معنای درست این اصطلاح، هنوز در ایران مراحل مقدماتی خود را می‌پیماید»، تأکید می‌کند که با گرفتن «دانش سیاسی ژرف بینانه‌ای» که «راهنمای کردار سیاسی شود... گذشته از لوازم و مقدمات علمی به امکان برخورد آراء و نظریات و برخورداری از روحیه شکیبایی و تساهل در برابر عقاید خلاف عرف نیاز دارد.»

● تهرانی، علی؛ طرح کلی نظام اسلامی، با پیش‌گفتاری از حمید عنایت (تهران: حکمت، بی تا) تاریخ مقدمه مؤلف اول محرم الحرام ۱۳۹۶ ق.

مرحوم عنایت در پیشگفتار کتاب، وجه برتری اسلام را بر دیگر ادیان در «تعدالی» می‌داند که بین سه عنصر اصلی هر دین یعنی «معادشناسی»، «شریعت» و «فرهنگ» در آن برقرار است. وی سپس با پرداختن به مسأله انحطاط مسلمانان، نمود اصلی آن را در «برهم خوردگی تناسب میان سه حوزه معارف اسلامی» می‌داند و تلاشهای متفکران دینی را در دهه‌های ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ شمسی برای برقراری دوباره این تعادل می‌ستاید.

● گلاک، جی [گردآورنده] و سومی هیرامو تو گلاک؛ سیری در صنایع دستی ایران، بانک ملی ایران، / ۱۳۵۵.

این کتاب را باید دانشنامه‌ای در زمینه گونه‌های مختلف صنایع دستی ایران نامید. ترجمه بخش اعظم این کتاب بر عهده مرحوم عنایت بوده است.

● "An Outline of the Political Philosophy of the Rasa'il of Ikhwān al-Safā"; in *Ismaili Contributions to Islamic Culture*, S.H. Nasr (ed) (Tehran: The Imperial Academy of the Philosophy of Iran, 1398/1977), pp. 25-49.

مرحوم عنایت در این مقاله، قصد دارد فلسفه سیاسی اخوان الصفا را از رسائل آنان بجوید، بدان نظم بخشد و جایگاه آن را در نظام فلسفی تعیین کند. وی در این مقاله فلسفه سیاسی اخوان را در ذیل سه عنوان بازمی‌نماید: (۱) اصول فلسفی؛ (۲) نقد زمانه و (۳) حکومت کمال مطلوب. مشخصات متن فارسی مقاله، چنین است:

● «بینش سیاسی اخوان الصفا»، نگین، ش ۱۷۱ (مهر ۱۳۵۸)، صص ۱۴-۱۲ و ۴۷-۴۹ و ش ۱۷۳ (آذر ۱۳۵۸)، صص ۱۲-۱۰.

متن فارسی مقاله نسبت به متن انگلیسی دارای افزوده‌هایی است؛ ولی متأسفانه بخش سوم مقاله که به بحث از حکومت کمال مطلوب از دیدگاه اخوان اختصاص دارد، چاپ نشد؛ ضمن آنکه ارجاعات متن انگلیسی آن کاملتر و دقیقتر است. بنابراین، با وجود افزوده‌های متن فارسی، متن انگلیسی همچنان متن کامل مقاله به‌شمار می‌رود.

● سیری در اندیشه سیاسی هرب، از حمله ناپلئون به مصر تا جنگ

● اندیشه سیاسی در اسلام معاصر، ترجمه بهاء‌الدین خرمشاهی (تهران: خوارزمی، ۱۳۶۲)

در نقد ترجمه نخست، مقالاتی به چاپ رسید، که از آن جمله است: فانی، کامران؛ «درباره کتاب تفکر نوین سیاسی اسلام»، نشر دانش، سال چهارم، ش ۱ (آذر و دی ۱۳۶۲)، صص ۸۱۵.

«نقد تفکر نوین سیاسی اسلام»، درباره ترجمه، (تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۵)، صص ۲۸۵-۲۷۶.

ترجمه دوم که با دقت و وسواس علمی قابل ملاحظه‌ای انجام پذیرفته، ترجمه معتبر این کتاب به‌شمار می‌آید. درباره خود کتاب و ترجمه دوم آن نیز نقدهایی به‌چاپ رسیده است:

پورجوادی، نصرالله؛ «سیری در اندیشه سیاسی اسلام در عصر جدید»، نشر دانش، سال سوم، ش ۱ (آذر و دی ۱۳۶۱)، صص ۳۲-۳۰.

«چاپ تازه آخرین اثر حمید عنایت به‌فارسی و انگلیسی»، کیهان فرهنگی، سال اول، ش ۱ (فروردین ۱۳۶۳)، صص ۴۰-۳۹.

مسجد جامعی، محمد؛ «تحولات اندیشه مذهبی-سیاسی معاصر در قلمرو دنیای اسلام: نکاتی چند درباره آخرین اثر حمید عنایت»، کیهان فرهنگی، سال اول، ش ۵ (مرداد ۱۳۶۳)، صص ۲۹-۲۷.

گرنی، جان؛ «اندیشه‌های سیاسی معاصر در اسلام»، ترجمه علی رضوی، فصل کتاب، سال اول، ش ۳ (۱۳۶۷)، صص ۲۳۱-۲۳۰.

ترجمه دوم در سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۷۲ از سوی انتشارات خوارزمی تجدید چاپ گردید.

● «Iran: Khomeini's Concept of the Guardianship of the Jurisconsult»; in J. Piscatori (ed.), *Islam in the Political Process* (Cambridge, 1983), pp.56-72.

مرحوم عنایت در این مقاله، ضمن بیان نظریه ولایت فقیه از دیدگاه امام خمینی (ره)، برجسته‌های «بدیع و نوآورانه» قرائت حضرت امام از این نظریه تأکید می‌کند. در این مقاله همچنین اصول این نظریه با نظریات عمده متفکران اهل سنت مقایسه شده و همانندیهای آنها بازنمایانده شده است.

علاوه بر این، به برخی انتقادهای نظریه حضرت امام اشاره شده است. این مقاله با مشخصات زیر به فارسی برگردانده شده است:

● «مفهوم نظریه ولایت فقیه از دیدگاه امام خمینی»، ترجمه سعید محبی، کیان، ش ۳۴ (دی و بهمن ۱۳۷۵)، صص ۱۳-۲.

● «در حاشیه برخورد آراء در انقلاب مشروطیت»، در: سروش، عبدالکریم؛ یادنامه استاد شهید مرتضی مطهری، ج دوم، (تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۶۳)، صص ۱۵۸-۱۴۹.

مرحوم عنایت در کتاب اندیشه سیاسی در اسلام معاصر، ص ۲۸۲، به این مقاله اشاره کرده؛ اما تا آن زمان یادنامه مذکور هنوز انتشار نیافته بود، لذا مترجم محترم در یادآوری، از نشانی آن اظهار بی‌اطلاعی کرده است.

هدف اصلی در این مقاله «ارزشیابی سهم اندیشه دینی و مخصوصاً رابطه اندیشه دینی با آرمانهای غیردینی آزادیخواهی و قانون‌طلبی و حکومت ملی است.»

مرحوم عنایت در ادامه، به بررسی نقش با اهمیت عالمان دینی در نهضت مشروطه می‌پردازد.

این مقاله با عنوان «حلقه مفقوده تاریخ انقلاب مشروطه» در روزنامه کیهان، (۱ مرداد ۱۳۶۶)، ص ۶، تجدید چاپ گردید.

● «از میرزا صالح شیرازی تا مجتبی مینوی؛ نکته‌هایی درباره پیوندهای فرهنگی ایران و انگلستان در گذشته و حال»، فصل کتاب، سال اول، ش ۲۰۳ (۱۳۶۷)، صص ۲۴-۱۷.

● هگل، گ. و. ف.؛ «ایرانیان»، ایران نامه، سال هشتم، ش ۹ (۱۳۶۸)، صص ۲۹۸-۳۱۱.

● کانت، ایمانوئل؛ بنیاد مابعدالطبیعه اخلاق [گفتاری در حکمت و کردار]، ترجمه حمید عنایت و علی قیصری (تهران: خوارزمی، ۱۳۶۹).

ترجمه این کتاب بر اثر درگذشت مرحوم عنایت ناتمام ماند. آقای علی قیصری ضمن تکمیل ترجمه کتاب، در مقدمه‌ای جایگاه و اهمیت این اثر را در اندیشه فلسفی کانت بیان کرده است.

● «انقلاب در ایران سال ۱۹۷۹ (مذهب به عنوان ایدئولوژی سیاسی)»، مترجم مینا منتظر لطف، فرهنگ توسعه، ش ۴ (بهمن و اسفند ۱۳۷۱)، صص ۹-۴.

مرحوم عنایت در این مقاله با اشاره به برخی ویژگیهای انقلاب اسلامی، گرایش آن را «در جهت توسعه سطح آگاهی مذهبی» عاملی می‌داند که موجب شده «انقلاب خصوصیات کسب کند که به آن در میان انقلابهای هم‌عصرمان جایگاه ویژه‌ای می‌بخشد.» مرحوم عنایت در ادامه به بررسی این خصوصیات، به‌ویژه رهبری علما و روحانیون می‌پردازد.

پی‌نوشت‌ها

۱. کیهان فرهنگی، سال ۶، ش ۱۲ (اسفند ۱۳۶۸)، ص ۵۳.

۲. متین، افشین؛ «جنبش دانشجویی ایران در خارج از کشور: کنفرانس دانشجویان ایرانی»، گفتگو، ش ۵ (بایز ۱۳۷۳)، ص ۶۹.

۳. برای آگاهی بیشتر ر.ک. از غندی، علیرضا؛ «خاستگاه نظری علوم سیاسی در ایران عصر مشروطیت»، مجله سیاست خارجی، سال ۸، ش ۴ (زمستان ۱۳۷۳)، صص ۶۹۹-۶۷۷.

۴. در نگارش این مقدمه از منابع زیر بهره برده‌ام. برای آگاهی بیشتر از زندگی و شخصیت مرحوم عنایت به این منابع مراجعه شود:

«حمید عنایت و فلسفه هگل»، [گفتگو]، کتاب امروز، ش ۲ (اسفند ۱۳۵۰)، صص ۲۱-۲.

افشار، ایرج؛ «یادی از مرحوم عنایت»، آینده، سال ۸، ش ۶ (شهریور ۱۳۶۱)، صص ۳۰۳-۳۰۵.

شیخ‌الاسلامی، جواد؛ «به یاد حمید عنایت»، آینده، سال ۸، ش ۷ (مهر ۱۳۶۱)، صص ۳۷۵-۳۷۴.

اکون در: افزایش نفوذ روس و انگلیس در ایران عصر قاجار، (تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۶۹)، صص ۴۰۱-۳۸.

اسامی، کریم؛ «سخنی دیگر در سوگ حمید عنایت»، آینده، سال ۸، ش ۱۰ (دی ۱۳۶۱)، صص ۶۷۵-۶۶۱.

عنایت، محمود؛ «برادرم حمید»، آینده، سال ۸، ش ۱۱ (بهمن ۱۳۶۱)، صص ۷۴۴-۷۵۱.

رجایی، فرهنگ، پیشگفتار بر مقاله «اهمیت شناخت ارزشهای فرهنگی را نادیده گرفته‌ایم»،

اطلاعات سیاسی-اقتصادی، ش ۷۲-۷۱ (مرداد و شهریور ۱۳۷۲)، صص ۲۱-۲۰.

*